

На крају бисмо, умјесто закључка, само подвукли да нас Остојићева књига анализом појединачних текстова или појединачних језичких питања у њима најконкретније уводи у проблематику (књижевно)језичког израза у Црној Гори. Остојићева књига такође показује да је за такво истраживање неопходно укључење низа критерија како структурнојезичких тако и социolingвистичких, јер се тек на тај начин открива онај спецификум црногорског како стандардног тако и субстандардног језичког израза, који се преплићу у свим текстовима што су послужили као корпус који Остојић подвргава анализи.

Милош Ковачевић

Ivan Sović, *Jezik Ksavera Šandora Gjalskog*, Školske novine, Zagreb, 1985.

Sović je svoju knjigu podijelio u poglavlja: Jezik i stil K. Š. Gjalskog u svjetlu kritike, Izvori i građa, Pravopis, Fonetika, Morfologija, Tvorba riječi, Sintaksa, Leksik, Kajkavsko narječje i jezik K. Š. Gjalskog, Temeljne stilске značajke, Zaključak. Zanimljivo je da u prilogima knjizi, osim obaveznog naučnog aparata, Sović daje i fotokopije autografâ nekih djela K. Š. Đalskog.

Pošto je u uvodnim napomenama (nazvanim Pristup) odredio smjernice svoje analize, Sović ispravno uočava da kod pisaca 19. v., dakle savremenika uvođenju normiranog književnog jezika, postoji određeni sukob sa normativcima, odnosno pisci se nerijetko opiru preskribiranoj normi i svoj literarni izraz grade kako na upotrebnoj normi, tako i na literarnoj tradiciji. Upravo taj sukob odražava kritika i Sović se odmah na početku svoje studije na nju temeljito osvrće. Poglavlje o stavovima kritike prema Đalskom i njegovu jeziku uslovno bi moglo poslužiti kao uvod u studiju, tim prije što signalizira i šta je Sovića moglo navesti da analizira upravo jezik K. Š. Đalskog. Ovom bi se poglavlju, međutim, mogao uputiti i prigovor da Sović često citira sudove koji sa predmetom studije imaju malo veze (citati iz Pasarićevih kritičkih napisa, Budisavljevićevih, Ivanovljevih). Brojnost citata prekrila je one izuzetno važne stavove kritike o jeziku piščevom, a koji su stanovito polazište u analizi.

Kako su djela K. Š. Đalskog bila pri tiskanju i izdavanju »popravljanja« u skladu s normom, istraživač jezika izložen je posebnom naporu u nastojanju da ustanovi originalni izraz piščev i odvoji sve ono što u štampanim djelima predstavlja naknadna naslojavanja, posljedice redaktorskih zahvata, modernizacije i sl.

Ukoliko nema autografâ, a najčešće ih nije moguće pronaći, Sović poseže za prvim izdanjima. Analizi je podvrgnuta i rukopisna građa, neki neobjavljeni radovi, npr. početak romana »Sin budućnosti«. U poglavlju *Izvori i građa* Sović navodi odlomke pojedinih djela u originalnim rukopisima i u

pojedinaim izdanjima, ilustrujući tako najneposrednije i najočitiije sudbine djela ovog pisca.

Analiza jezika počinje pregledom pravopisnih osobenosti, pri čemu je očito da je tokom školovanja Đalski usvojio ilirski pravopis da bi u toku svog književničkog nada prihvatao izvjesne izmjene u skladu sa zahtjevima zagrebačke filološke škole. Neke ustupke u tom pogledu učinio je pod pritiskom urednika, izdavača, kritičara. Tu se ogleda pišćev stav prema preskribiranoj normi, a Sović osobitu pažnju poklanja načinu na koji Đalski obilježava foneme /đ/ i /g/, kako piše tuđice iz klasičnih i živih jezika (slavenskih i meslavenskih), analizira upotrebu velikog slova, pisanje glasa /j/, te posebno pažnju obraća na sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi. Zanimljiv je odjeljak o interpunkciji, gdje je — kao i u analizi ostalih pravopisnih problema — situacija kod Đalskog uspoređena sa važećim gramatičkim i jezičkim priručnicima 19. st.

Po Sovićevu mišljenju neka pravopisna rješenja K. Š. Đalskog nadrastaju po logičnosti i jednostavnosti i ondašnju i sadašnju normu.

U poglavlju o fonetskim osobinama zadržava se na upotrebi glasova /č/, /ć/, /đ/, /g/, pisanju jata, glasa *h*, obilježavanju vokalnog /r/, nepostojanog *a*; glasovne promjene (jednačenje suglasnika po zvučnosti, po mjestu tvorbe; palatalizacije i sibilizacije, jotovanje, prijelaz *-l* u *-o* i dr.) obrađuju se u posebnom odjeljku.

Neka pitanja koja se ovdje obrađuju spadaju, zapravo, u oblast ortografije, kao što je pisanje jata, dok neka druga pitanja (izgovor i pisanje glasova *č* i *ć*, te *h*) zahtijevaju nešto drugačiji pristup od onog koji je imao Sović. On, naime, i u ovim slučajevima vrši usporedbe sa onovremenim jezičkim priručnicima, utvrđuje mjeru podudarnosti između Đalskog i propisa navedenih u gramatikama, dok nepodudarnosti na liniji Đalski — gramatike oskudno ili nikako ne tumači. Talko npr. sve slučajeve gdje Đalski ne piše etimološko *h* pedantno bilježi, ali uzrok ovoj pojavi ne navodi. Relacije prema narodnom govoru gotovo ne postoje, osim u nekim napomenama o upotrebi *č* i *ć*.

Morfološke karakteristike jezika K. Š. Đalskog odmjeraivane su prema gramatikama i gramatičkim učenjima Vebera, Babukića, Mažuranića i Maretića, te prema savremenoj normi. Ukoliko za to ima razloga, ili alko raspolaže podacima, Sović poredi jezik Đalskog sa jezikom Šenoinim, Kovačevićim, Leskovanovim. Slabost ovog poglavlja je u njegovoj izrazitoj deskriptivnosti, jer Sović registrira niz odlika, no komentar o porijeklu ili stilističkoj validnosti neke karakteristike veoma često izostaje (komentar o perfektu bez pomoćnog glagola, na primjer, ili o novim pluralskim padežima).

Tvorbi riječi posvetio je Sović izuzetnu pažnju, analizu je u ovom poglavlju sproveo sa stilističkog gledišta i nastojao da pokaže specifične, samosvojne tvoračke zahvate Đalskog. Sović je ustanovio određene tipove tvorbe kojim Đalski vješto barata, gradi takav fond riječi koji mu pomaže da se precizno i »istančano izrazi« (kako veli Sović), te da svoj stil učini specifičnim i originalnim.

Sintaksi je posvećeno dosta prostora, opet je primijenjen komparativni pristup (Đalski — onovremena norma — savremena norma), dok su relacije prema tradiciji i razgovornoj normi zanemarene, što neka pitanja ostavlja bez odgovora i objašnjenja (prijedložko-padežne veze neobične za savremeni sintaksički sistem).

Kako se leksički sloj najteže normira, kako je leksički izbor uvjetovan sadržajem i tematikom djela, nameće se istraživaču jezika potreba da promijeni osnovni kurs u analizi. Gledište normativno-nenormativno ovdje nužno dobija korekcije u smislu ispitivanja opravdanosti prisustva tzv. neknjiževnih riječi u dijalogima, nekim vrstama naracije, opisima i sl. Za opisivanje specifičnog života određenih društvenih slojeva Đalski je morao upotrebljavati specifičan leksički fond. Zanimljivo je da će se dio te leksike pojaviti kasnije kod nekih pisaca (Matoša, Domjanića, Begovića, Krleže), što polkazuje da je tvoraštvo Đalskog urodilo plodom.

Autor donosi jedan, rekli bismo, izbor iz vokabulara ovog pisca, uz svaku riječ dolazi potvrda, odlomak teksta, podaci o stanju u rječnicima (da li je riječ registrovana ili nije, ima li potvrda prije Đalskog, samo za Đalskog ili i za druge pisce). Cilj ovog popisa je da pokaže kako je Đalski izvrstan poznavalac leksičkog blaga i jezika raznih društvenih slojeva.

Mora se priznati da je ovaj Sovićev napor urodio plodom, čitalac zaista ima pred sobom popis leksema različitih po porijeklu, po semantici, po stilskom naboju, ali zaista zasmeta kad jednu blizu druge nađemo lekseme *vase-lena* i *vafenrok*. Nedostaje Sovićevom popisu (iako se on na neki način ogradauje u uvodnim pasusima ovog poglavlja) određeni kriterij; kriterij selekcije baš ovih, a ne nekih drugih leksema, nije do kraja jasan. Ovakav izbor ne može biti prezentiran samo abecednim redom, on mora imati i neku potpodjelu — možda najbolje semantičku, jer bi to pokazalo kad poseže Đalski za stranim, kad za domaćim fondom, kad za kajkavskim, kad za nekim drugim. Istina, u narednom poglavlju — o kajkavskom narječju i jeziku Đalskog — postoji popis kajkavizama, no i njemu se može uputiti poneka zamjerka. Ima u tom popisu, naime, leksema koje nisu isključivo kajkavske, već imaju znatno širu izoglosu (polič), internacionalne su (hištorija) ili su tuđice (lojtre).

Izuzev ovih nepreciznosti, poglavlje o odnosu kajkavskog narječja i jezika K. Š. Đalskog spada u uspjelija poglavlja ove knjige, prvenstveno stoga što je pisac uspio da pokaže nastojanje Đalskog da u svoj literarni jezik, u osnovi štokavski, inkorporira kajkavske elemente da bi svoj izraz obogatilo, oživilo i iznijansirao.

Đalski se ogledao u različitim vrstama tekstova, pa je Sović citirao odlomke iz publicističkih, znanstvenih, administrativnih djela, te zaključio da »književnoumjetnički stil K. Š. Đalskog integrira elemente ostalih funkcionalnih stilova«.*

* Sović redovito piše Gjalski, poštujući grafiju samog pisca, pa je u citatima tako i ostalo.

Odlomke iz tekstova različitih funkcionalnih stilova Savić ne podvrgava jezičkoj analizi, ne ustanovljava gramatičke posebnosti ovih djela, a još manje leksičke, koje su i najočitije. Možda smatra da bi ga to odvelo izvan granica koje je postavio svojoj studiji. Jednako su nedovoljno iskorišteni, mada su citirani, stavovi samog Đalskog o jezičkoj pravilnosti i čistoti; analiza njegovih načela bila bi možda objašnjenje za sukobe sa normom i objašnjavala bi neke pišćeve poteze u jeziku. Zaključak svodi stavove iznesene u analizi, s tim što Savić možda pretjerano insistira na sukobima između Đalskog i »vukovaca«, odnosno »maretićevaca«, a i pristrastan je prema Đalskom.

Knjiga *Jezik K. Š. Gjalskog* Ivana Savića vrijedan je doprinos istoriji književnog jezika, prvenstveno stoga što metodološki ispravno analizira jezik pisca 19. st., što ne odvaja stilsko od čisto gramatičkog, te što pokazuje da je pišćeve jezik određen tematikom i njoj prilagođen. Iz tog razloga ova je studija zanimljiva i teoretičarima jezika, ali i nastavnicima-praktičarima, jer im može biti instruktivna pri obradi književnih djela i njihova jezika. Konačno, ova studija pokazuje mjesto koje Đalski ima u razvoju našeg književnog jezika, a ono nije beznačajno.

Darija Gabrić-Bagarić

Татьяна Протагеновна Попова, *Сербскохрватский язык*. — Высшая школа, Москва, 1986, 271.

У совјетској сербокрлатистици одавно није било плодније активности од оне која је забиљежена у последње вријеме. Наиме, не памти се случај да су у једном кратком временском периоду од свега неколико мјесеци објављена три уџбеника српскохрватскога језика. Ту малу серију отворио је приручник Т. П. Попове, затим је слиједио Уџбеник српскохрватског језика настао у сарадњи аутора В. Н. Зенчук и М. П. Кишове са југословенским сербокрлатистима Ј. Јокановић-Михајловом и М. Марковић, а недавно се појавио и приручник »Српскохрватски језик. Хрватско-српски језик«, који је саставио професор Тартуског универзитета А. Д. Дуличенко.

Аутор уџбеника о којем ће овом приликом бити ријечи познати је совјетски сербокрлатиста и слависта. Татьяна Протагеновна Попова већ се готово четрдесет година бави нашим језиком (дипломирала је 1948, затим је три године провела на постдипломским студијама, а од 1951. па све до данас предаје српскохрватски језик на Катедри за словенску филологију Филолошког факултета МГУ). У Југославији Т. П. Попова позната је, прије свега, по својим многобројним и квалитетним преводима југословенских књижевних дјела на руски језик. Њен преводилачки опус доиста је импозантан: 8 романа, 38 збирки приповиједака, 3 збирке драма, 6 књига из области умјетности, естетике, књижевности, друштвене мисли. Попова